

DE MBU'I WA 'ABECA BIJ DE BABEMBE

¹In deze studie gaat het om de *mbu'i wa 'abeca*, één der vele soorten van *medicine-men*, die wij bij de Babembe hebben aangetroffen. ²Het grote complex van magico-therapeutische handelingen, die voltrokken worden naar aanleiding van allerlei werkelijke of fictieve ziekten, staat bekend onder de naam *buti'i*.

³Het *buti'i* kennen wij onder drie verschillende variëteiten bij de de Babembe. In zijn eerste vorm wijst het op een reeks dansen (*malanda* of *samba*), die vooral onder *medicine-men* worden beoefend en veel gelijkenis vertonen met dansen voor andere natuurgeesten, zoals voor de Bahombo-, Biseko- of Bitulo-geesten. In zijn tweede verschijningsvorm is het *buti'i* tot een *ebu'a* geworden. Het *ebu'a* (eigenlijk iets dat verborgen gehouden wordt, iets dat verscholen is, mysterieus en onkenbaar voor de oningewijde) bedoelen de Babembe een groep cultussen of andere rituele uitingen, die het privilege geworden zijn van geslotene genootschappen, zoals het Bwami, het Buhumbwa, het 'Elande of het 'Alunga. Het hoofdkenmerk van al deze organisaties is een serie voorafgaandelijke, en vaak voorwaardelijke, inwijdingen, die een geheim en exclusief karakter hebben en veelal een ingewikkeld proces van uitwisselingen van goederen en betalen van initiatie-gelden vooronderstellen. In deze vorm is het *buti'i* zeker een secundaire uitbreiding: individuen, die zich speciaal aan genezingen wijdden, hebben zich in een soort gezelschap willen verbinden en hebben een geslotene groep, met eigen rechtspersoonlijkheid, willen vormen. Toetreding tot een dergelijke bond vereist natuurlijkerwijze een reeks initiaties en de schepping van een stel initiatie-voorwerpen (*bi'o'o*), waarvan enkel de kennis een *medicine-man* volwaarden kan als lid van het genootschap. In zijn derde aspekt, tenslotte, duidt *buti'i* op een *lubu'o*,

---

(1) De Babembe, een vaderrechtelijk volk dat echter ook zeer sterke nadruk heeft gelegd op andere verwantschapsbanden, zoals de banden met de aange-trouwde familie, de moederlijke omen en de grootvaders, leven verspreid in het Gewest Fizi en in de Itombwe-sector van het Gewest Mwenga, Kivu-Distrikt.

een manier of specialiteit van helen. Tot deze laatste categorie behoort de *mbu'i wa 'abeca*.

De *mbu'i* (van het ww. *ubu'a* : helen, het behandelen van een ziek of als ziek gedacht persoon met een stel van pharmacopoeia en magische handelingen) is een *medicine-man*. Zeldener wordt hij thans aangeduid met een ouder woord *mti'i* (van het ww. *ute'a* : koken, een concoctie maken van allerlei kruiden). Onder *medicine-man* verstaan wij het individu, dat door overerving de geheime tradities en alle knepen van het vak heeft leren kennen en dat, omwille van zijn bijzondere kennis van kruiden en mengsels, in bijzondere roep in de gemeenschap is komen te staan en, omwille van zijn als inherent gedachte magische kracht, met een aanzienlijke functie is bekleed geworden. De *mbu'i wa 'abeca* is de *medicine-man*, die een bijzondere kennis en eigenschappen bezit voor het behandelen van de *'abeca*-ziekte. *'Abeca*, ook wel *lubeca* of *butala* genaamd, kan, zoals wij uit de verdere voorbeelden zullen zien, op allerlei zaken wijzen : op de aard der ziekte, op de aard van de behandeling, op de beginoorzaak van de anomalie of zelfs op materiële voorwerpen. Kortom de behandeling van *'abeca* beklemtoont eens te meer de uiterste elasticiteit van de Bembe-begrippen en op de buitengewone variabiliteit van vormen en technieken-variabiliteit, gesteund op individuele aanleg, persoonlijke ondervinding of het toebehoren tot deze of gene geconsacreerde traditie.

Wij zullen hier in het kort beschrijven hoe men in vijf verschillende streken van Bubembe de ziekte opvat en met welke middelen men er tegen procedert. Bij de beschrijving der gegevens zullen wij voortdurend *'Ebembe*-woorden aanduiden, die op een of andere actie of begrip betrekking hebben. De meeste dezer woorden of uitdrukkingen vertegenwoordigen een zeer technisch vocabularium en komen vaak slechts voor in de contextus van deze magico-therapeutische behandelingen.

1) *'Abeca bij de Basimsebengyi afstammingsgroep van grote uitbreiding van de clan der Basi'm'mindje, Mtambala-sector.*

In deze zone kent men twee soorten Tubeca : a) *'abeca a bulwaci bwa banu'e*, *abeca* van de ziekte der jonge kinderen ; b) *'abeca a mweneombe*, *abeca* van de Bezitter van het Goede Geluk.

a) 'Abeca a bulwaci bwa banu'e.

De ziekte wordt hier beschreven als een plots sterk vermageren en een zwellen van het hoofd (*icundacunda*). Wanneer een vader zijn kind aldus wegwijnen ziet, gaat hij onmiddellijk het orakel (*bulaku*) raadplegen en ontvangen (*utola*). Met zijn eigen procédés van wichelarij, die zeer gevarieerd zijn en berusten op ondervraging, interpretatie en verklaring van de bijzondere combinaties door zijn spel van kansen aangenomen, zal de divinateur (*mlaku*) b.v. diagnostikeren dat het kind door 'abeca is aangetast en dat dientengevolge een *mbu'i wa 'abeca* zal moeten bijgehaald worden. Verder zal hij stipuleren, dat de handeling zich voltrekken moet *u'ekilikili*, op een termitennest. De *medicine-man* dan, voor het helen opgeroepen, brengt allerlei bijeen: de beenderen, die van het avondmaal zijn overgebleven; een kleine pot; een kleine veeborstel uit palmladeren gemaakt (*hiyakelo ya sila*); een kleine kip; een kleine lepel (*hibale*); een versleten oude hak (*hikuku ya su'a*). Dit alles wordt bij een termitennest in het woud samengebracht. Nu grijpt de *medicine-man* het zieke kind en duwt het met het hoofd gedeeltelijk in het gat van de termitenhoop (*m'mongola wa 'ekilikili*), waar het weent en huilt van smart (*ukabela*). Daarna snijdt de *mbu'i* enkele haartjes en enkele stukjes nagel van het kind af, die hij samen met een langwerpige stukje calebas tot een amulet (*ihango*) verenigt. Met wat aarde, in het gat van de termitenhoop genomen, bestrijkt hij het kind. Met wat overschot van die aarde, die in dit geval 'abeca wordt genoemd, geeft hij het kind een clisterium. Hiermede is de behandeling voltrokken. Alle voorwerpen, die men had medegenomen, moeten volstrekt achtergelaten worden; moest ooit iemand het aandurven deze zaken weg te nemen, dan zou hij de ziekte van 'abeca op zijn kinderen als een bezoedeling overplanten. Wanneer allen de plek verlaten imiteren zij, de *medicine-man* achteraan, de pas van kleine kinderen (*ilombola*) en niemand mag nog het hoofd omwenden (*u'ebetu'a*), wil hij niet dat een kind ongeneesbaar blijve of sterve.

b) 'Abeca a mwene'ombe.

Wanneer een kind door een geheimzinnige ziekte aangegrepen wordt (*uwacwa na mweko*) en maar niet herstellen wil, roept men

de senior (*ula*) van de ganse plaatselijke afstammingsgroep (*'ebu-ndi*) of de grote van het dorp (*mwenembuka*), hem vragend voor het kind te komen bidden, het te zegenen en voor hem te offerplengen (*uhelela*). Deze senior gaat *'ekyenga*-grassen hakken, die hij samen tot een kwispeltje (*'ekyembu* of *yangya*) bindt, en neemt een halve calebas met witte klei-aarde (*luhamba*). Dan gaat hij naar het *etabo*-schrijn bidden in volgender wijze: « *Benu bale mwilungu, mnga benu i babunda huno mwana, musungule* », « gij die in het woud verblijft, zo gij het zijt die het kind hebt aangegrepen, zorgt er voor dat het herstelle ». Daarop aanroeft hij alle vooroudersgeesten *ba'ule 'ale* elk met zijn naam. Dan besprenkelt hij het zieke kind en ook alle andere kinderen van de groep met de witte klei-aarde. Het kind, zeggen de Babembe, zal stellig genezen als *'abeca* het wil (*mnga 'abeca 'wateleca*) zoniet zal het sterven. *Abeca* in dit geval wordt gedacht als de bringer van het goede geluk, als een abstraktie bijna van alle vooroudersgeesten, als de synthese van « het volkje uit het woud ».

II) *'Abeca bij de Basibucuma van het dorps hoofd Lumanya, Mtambala-sector.*

Andere symptomen wijzen hier op een *'abeca*-ziekte. Het eenvoudigste verschijnsel ervan treedt op de voorgrond, wanneer het kind dag en nacht huilen gaat wegens onbekende redenen. In dit geval gaat de *medicine-man* eenvoudig wat aarde nemen onderaan een termitennest (*'abeca*); deze aarde kneedt hij tot kleine bolletjes. Wanneer dan de ziekte voortduren blijft, schraapt hij wat poeder fijn en geeft het in water aan het kind te drinken.

Erger is het wanneer de ziekte zich openbaart als hevige pijnen in de buik en wanneer de ogen mat en dof naar boven gaan kijken (*uhangi'a*). Voor deze behandeling gaat de *medicine-man* in het woud wortels halen van de *'abatebate*- en *bucinyamvulu*-struiken die hij in de lengte in repen snijdt en in een kleine pot te drogen stelt. Dit middel, *mtyungu* genaamd, wordt als clisterium aan de moeder van het zieke kind gegeven. Daarnaast moet de *mbu'i* ook een medicijn voor het zieke kind bereiden. Hij neemt bladeren van *'anganga* en *'e'ali*, droogt ze, verbrandt ze en stampt ze, fijn tot *'elembo*-poeder, dat hij vervolgens vermengt met maïsbloem en zout.

Gedurende twee dagen zal het kind er moeten van drinken. Als geschenk krijgt de *medicine-man* een kip, die hij ter plaatse slacht en waarvan hij het bloed in zijn calebas (*ngumbu*) druppelen laat, zeggend : « *Kyekye, ube tata i wandjikile luno lubu'o ; huno mwana a'i'yane makala* », « oh ! gij mijn vader, gij zijt het die mij deze geneestehnik hebt nagelaten ; dat dit kind hier met kracht blijve ! » Daarop schudt hij zijn calebas krachtig en herhaald boven het hoofd van het zieke kind, om de ziekte te verdrijven en het kind de nodige krachten mede te delen (*itendya*).

III) 'Abeca bij de Balala van hoofdman Sibacwa, Tanganyika-sector.

De ziekte wordt hier bepaald door symptomen van pijnen in de borst streek (*itundu*) en door sterk vermageren (*okonda*). Het eerste geneesmiddel, waarover de *medicine-man* beschikt, noemt 'e'o. Wanneer hij 'e'o in het woud gaat nemen, draagt de *mbu'i* een haan met zich mede. Deze haan wrijft hij eerst tegen de boom en daarna begint hij de schors (*byula*) van de boom af te schrappen. Teruggekeerd in het dorp, wast hij de poten en kam van de haan en met het water kookt hij het heelmiddel. Om *mbeleci* te gaan nemen, moet hij vier *ngombe* met zich dragen. Met deze *ngombe* bedoelen de *medicine-men* de omgeplooiden rug van zekere bladeren. Wanneer hij halt maakt voor de *mbeleci-boom*, spreekt de *mbu'i* in dezer voege : « gij, *mbeleci*, ik zoek het heelmiddel, opdat het voor mij helen ga deze of gene persoon (en hij noemt de naam van het zieke individu), en zie uwe *ngombe* ik plaats ze hier voor u ! » Daarom begint hij schraapsel (*lu'ombe*) te nemen langs de zijde waar de zon opstaat en langs de zijde waar zij ondergaat. Dan begeeft hij zich op weg enkel met zich nemend het schraapsel, genomen aan de zijde van de boom waar de zon opstaat. Na enkele passen echter maakt hij terug rechtsomkeer en, voor de boom staande, zegt hij : « zie ik droeg met mij enkel een ding zonder waarde (*'e'ule*) en het ware geneesmiddel liet ik achter ». Daarop neemt hij het schraapsel, genomen aan de zijde van de boom waar de zon ondergaat, en begeeft zich op weg. In het dorp verdeelt hij zijn poeder in twee pakjes (*ifumba*). Een helft vermengt en verbrandt hij met pluimen van de adelaar. Dit poeder wrijft hij vervolgens in kleine

insnijdingen, die hij in de lenden van de patient heeft gemaakt. Het overschot wordt terug als clisterium aan de zieke gegeven. Achteraan de huizen, heeft de *mbu'i* inmiddels een putje gegraven, waarin het kind zijn gevoeg moet doen en waarin achteraf een jonge scheut van de bananeboom (*mshinde wa nde'u*) wordt geplant.

IV) 'Abeca bij de *Basi'm'mindje* van hoofdman *Nsambya*, *Tanganayika*-sector.

Voor het helen van de 'abeca-ziekte, die als hevige pijnen in de lenden (*mpandji*) bekend staat, gaat de *medicine-man*, *Bakomenwa Shulunguleca*, *luholoholo*, *tundubela*, 'esambyabikela, *mteky*, 'anyata en *bupamba* nemen; bij al deze kruiden en wortels voegt hij schraapsel van de *ngyeka*-, *m'manguci*-, *msebaseba*-, 'e'o-, 'e'u'u'ya-, *mlanga*-, 'ebangye-, *bembe*- en *mumbahumba-bomen* en *heesters* en de uitgezogene vezels (*m'mambi*) van het suikerriet. Hij vermengt alles samen, kookt het en maakt een *isaba* ermede. *Isaba* wordt gewoonlijk als een soort dampbad gegeven: de zieke wordt met een deken bedekt en moet gedurende een paar uren de dampen inademen. Wanneer de zieke na de operatie goed ingeslapen is, maakt de *mti'i* een amulet van een stuk tand en stukjes nagel, die samen worden gebonden.

V) 'Abeca bij de *Basi'm'muma* van de *Itombwe*-sector.

Lubeca is een soort anomalie, die bij kleine kinderen voorkomt en beschreven wordt als een soort deuk in het opperhoofd, waarmede sterke vermagering gepaard gaat. Deze ziekte, zeggen de *Babembe*, die haar ontstaan vindt in de buik, openbaart zich eerst dan wanneer het kind begint rond te kruipen en de weke naden van het hoofd (*lubucibuci* of *lu'uci'uci*) toegroeien. Voor een dergelijke taak opgeroepen, zal de eerste taak van 'Esamba zijn *pu'u*-kruiden tot poeder te maken en ermede de deuk toe te stoppen. Aldus, zo beweert hij, zal hij met zekerheid kunnen weten of de ziekte al dan niet *lubeca* is; wanneer immers de deuk door de werking van het geneesmiddel uitspringt, dan staat de diagnose vast. De *mbu'i* gaat een schotel nemen bij de moeder van het kind en begeeft er zich mede naar een plaats, waar een rivier

zich in twee vertakkingen (*ayata amyata*) splitst. Hier plukt hij verscheidene kruiden, die hij in stukjes in de schotel fijn breekt (*ibungunyula*) en waarop hij *asukulukyi*-kruid fijn hakt. Waar hij op dezelfde plaats schuim (*ihulo*) vinden kan bij een draaikolk of stroomversnelling (*ecungu*) neemt hij er wat van mede naar het dorp. Daar plaatst hij het kind op het dak van een hut, juist boven de deur (*mtondo*). De *mbu'i* blaast nu het schuim op, zo dat het het kind bekletse en daarna strijkt hij met het overschot het hoofd van het kind in. Daarop moet de moeder de borst geven aan het kind en ook een deel van de concoctie. De rest ervan wordt in een putje, dat de *medicine-man* achteraan het huis van de moeder heeft gegraven, uitgegoten. Nadat het kind hierin zijn gevoeg heeft gedaan, plant de *mbu'i* er de scheut van een bananeboom in en dekt de aarde toe, met de handen achter de rug aan. Groeit de bananeboom, dan zal het kind ook flink opwassen; zoniet, zal het vroegtijdig sterven. De eerstelingen van deze *lubeca*-bananeboom mogen door niemand geëten worden; de vader moet ze plukken, er bier mede brouwen en het aan de *medicine-man* schenken.

De werking van de *mbu'i wa 'abeca* is, zoals deze van de meeste *medicine-men*, van beperkte betekenis en uitbreiding. In de regel gaat zij niet verder dan de groep van de onmiddellijke agnaten, leden van dezelfde afstammingsgroep met kleinste uitbreiding of van een fragment ervan. Daar de uitoefening van de *lubu'o*-technieker aldus hoofdzakelijk beperkt is tot de dorpsgroep en normaal nooit de groep van verwanten te buiten zal gaan, zijn ook de renumeraties van onbeduidende aard: een kip, eten, bier, geld.

De kennis van een bepaald *lubu'o* wordt enkel door overerving verworven; een man zal zijn vader, zijn grootvader, zijn kleine vader, zijn oudere broeder of, zeldener, zijn moederlijke oom opvolgen. De mengsels en de kruiden leert hij langzaam aan, wanneer hij *mkendela*, begeleider, is van deze of gene *medicine-man*.

D. BIEBUYCK.

